

УДК 130. 2

Шевченко Зоя,*кандидат філософських наук кафедри філософії,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*

ПРОБЛЕМА УНІФІКАЦІЇ СТАТЕЙ: БІОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА СКЛАДОВІ ПРОЦЕСУ

У статті розглядається актуальна проблема уніфікації статей. Означена проблематика розглядається з двох полярних позицій: біодетермінізму (еволюційна теорія статі В. Геодакяна) та соціального конструктивізму.

Ключові слова: *гендер, стать, уніфікація статей, статейний диморфізм, біодетермінізм, соціальний конструктивізм, фемінний, маскулінний.*

Шевченко Зоя. Проблема унификации статей: биологическая и социальная составляющие процесса

Статья посвящена актуальной проблеме унификации статей. Обозначенная проблематика рассматривается с двух полярных позиций: биодетерминизму (эволюционная теория пола В. Геодакяна) и социального конструктивизма.

Ключевые слова: *гендер, пол, унификация статей, половой диморфизм, биодетерминизм, социальный конструктивизм, феминный, маскулинный.*

Shevchenko Zoe. The problem of unification of sex: biological and social components of process

The article is devoted to an actual issue of unification of sex. The marked problem is examined from two polar positions: biodeterminism (evolutional theory of sex by V. Geodakyan) and social constructivism.

Key words: *gender, sex, unification of sex, sexual dimorphism, biodeterminizm, social constructivism, feminine, masculine.*

Розгляд процесу послаблення статевого диморфізму вимагає точного визначення вживаної термінології та чіткого окреслення проблематики.

Всім добре відомо, що людина є істотою і біологічною, і соціальною. Саме тому, у повсякденному житті, щоб забезпечити повноцінний комунікативний процес та підтримати соціальний порядок, ми

відштовхуємось від основних ознак людини, що описують її подвійну природу. Ці ознаки вміщуються у понятті гендеру, який покликаний вказувати на належність людини до певної статі. Отже, термін “стать” позначає біологічну відмінність між представниками жіночого та чоловічого роду, що полягає в анатомічних особливостях та у репродуктивних функціях людського організму. Термін “гендер” вживається для пояснення соціокультурних, психологічних, поведінкових відмінностей між представниками жіночої та чоловічої статі. Іншими словами, гендер – це соціокультурний конструкт статі, властивий для цього соціального середовища в цей історичний проміжок часу. Сама стать, з точки зору соціального конструктивізму, служить сигналом при народженні людини: вона визначає, як до неї має ставитись її соціальне оточення, та виступає первинним джерелом для формування відповідного гендеру. Біодетерміністи визначають стать як біологічну структуру людини, якій вона надає первинне значення як конституюючому змісту протягом всього періоду своєї життєдіяльності.

Необхідно зазначити, що проблему уніфікації статей не слід сприймати абсолютно. Насамперед, це проблема гомогенізації саме маскулінного та фемінного, в першу чергу, у гендерній площині, що призводить до руйнування традиційних уявлень про стать як таку на особистому рівні (гендерний розподіл праці, гендерна соціалізація, сексуальні смаки, сексуальна орієнтація) та, як наслідок, до демографічних змін на рівні соціальному. Актуальність проблеми послаблення статевого диморфізму полягає в тому, що цей процес є характерним для індустріальних та постіндустріальних суспільств, що розвиваються поза межами репресивних традицій та асимілюють у себе загальносвітові глобалізаційні тенденції.

Окрім того, ця проблема посилюється і тим, що провокувати її можуть як біологічні, так і соціальні чинники рівною мірою. Як зазначає В. Геодокян, із переходом людини від переважно біологічної до переважно соціальної еволюції різко збільшилися темпи розвитку. Але отримавши безпрецедентну можливість змінювати середовище, людина змушена змінюватися і сама. Таким чином, виникає система зі зворотнім зв'язком між людиною і середовищем, яка прискорює еволюцію. Застосування еволюційної теорії статі повинно бути плідним в комплексному вивченні людини, перш за все, при вирішенні соціальних проблем [1].

Спробуємо розглянути проблему уніфікації статі та причини її появи, відштовхуючись від основних положень біодетермінізму, з одного боку, та теорії соціального конструювання гендеру – з іншого.

Належність до одного виду “*Homo sapiens*” обумовлює єдність чоловічого та жіночого в рамках біологічного світу. Однак наявність репродуктивних анатомофізіологічних відмінностей між чоловіками та жінками дає підставу біодетерміністам говорити про те, що кожна стать має власну біограму, виступає носієм специфічного генетичного коду, а значить має свою власну біологічну роль, що зумовлює низку соціальних.

Зміни та збереження – це основні протилежні параметри ідеї еволюції. Еволюціонує як навколишнє середовище, так і сама людина. Однак середовище завжди більше за окремі біологічні системи. Тому саме зміни в навколишньому світі визначають і диктують розвиток людини. Якщо від середовища поступає деструктивна інформація (епідемії, холод, спека, хижаки), система повинна триматися на інформаційній відстані від середовища, щоб зберегти власну стабільність та стійкість. Але навколишній світ одночасно виступає і джерелом корисної інформації, яка орієнтує людину, вказує яким чином їй необхідно змінюватися для того, щоб вижити та задовольняти власні потреби. В цьому випадку система повинна перебувати у безпосередній близькості із середовищем.

Згідно з еволюційною теорією статі В. Геодакяна, поділ на статі, а саме на консервативну та оперативну складові людської біологічної системи, виступає вирішенням конфлікту одночасних зміни та збереження необхідної інформації. Вчений наголошує на тому, що якщо виокремити два потоки інформації: генеративний (передача генетичної інформації від покоління до покоління, із минулого у майбутнє) та екологічний (передача інформації від середовища, із теперішнього у майбутнє) – то можна легко побачити, що дві статі по різному беруть участь у них. У процесі еволюції статі на різних стадіях та рівнях організації з’явилася низка механізмів, які послідовно забезпечили більш тісний зв’язок жіночої статі із генеративним (консервативним) потоком, а чоловічої – із екологічним (оперативним). Так, у чоловічої статі в порівнянні із жіночою вища частота мутацій, менше адитивність успадкування батьківських ознак, вужча норма реакції, вища агресивність і допитливість, активніше пошукове начало, ризикована поведінка та інші якості, що “наближають до середовища”. Всі перераховані ознаки цілеспрямовано виносять чоловічу стать на амбразуру еволюції та забезпечують їй переважне отримання екологічної інформації. Окрім того, тривалі періоди вагітності, велика смертність під час пологів, годування і турботи про потомство у жінок фактично підвищують ефективну концентрацію чоловічих особин у суспіль-

стві, перетворюють чоловічу стать у “надлишкову”, отже, “дешеву”, “експериментальну”, а жіночу – на дефіцитну і більш цінну.

У результаті закон природного добору набуває інших акцентів. Він діє в основному за рахунок представників чоловічої статі, оскільки вона є більш ризиковано активною, “надлишковою” та “дешевою”. Таким чином, зменшується популяція чоловіків, однак, схильність до полігамії дозволяє їм повною мірою відтворювати наступні покоління та передавати їм необхідну генетичну інформацію, яка являє собою стан середовища на цей момент. У результаті генетична інформація, що передається поколінням по жіночій лінії, носить репрезентативний характер, оскільки засновується на консервативній складовій еволюційного процесу, а по чоловічій – селективний характер, оскільки більшою мірою ґрунтується на законі природного добору.

Аналогічним чином біодетерміністи пояснюють і виникнення психологічних відмінностей між чоловіками та жінками. Більш ширша, адаптивна, пластична, норма реакції на зміни навколишнього середовища дозволяє жінкам виходити із дискомфортних зон за рахунок конформності, здатності до навчання, перевиховання, тобто адаптивності. Для чоловіків більш вузька зона реакції на зміни середовища робить цей шлях неможливим. Тільки винахідливість, кмітливність, ризикованість та рішучість можуть забезпечити їм виживання у дискомфортних умовах. Іншими словами, жінка більшою мірою пристосовується до ситуації, чоловік виходить із неї, знайшовши вирішення – дискомфорт стимулює розвиток.

Саме тому чоловіки більш успішніші при вирішенні нових, неординарних задач, що вимагають активного пошуку. Жінки це вирішення вдосконалюють. Якщо мова іде про опанування нових видів діяльності, мови або писемності, то тут можна виділити дві фази: пошуку, опанування та закріплення, вдосконалення. Згідно з останніми дослідженнями, перша фаза є більш характерною для чоловіків, а друга – для жінок.

Новаторство у будь-якій справі в результаті біологічної та соціальної еволюції належить чоловікові. Чоловіча половина людства першою опанувала всі професії, види спорту. Навіть в’язання, в якому зараз монополія жінок є незаперечною, винайшли чоловіки (Італія, XIII століття). Роль авангарду належить чоловікам і в схильності до деяких хвороб, і до більшості соціальних пороків. Саме чоловіча стать частіше піддається “новим” хворобам, або, як їх називають, хворобам століття, цивілізації, урбанізації, – атеросклерозу, раку, шизофренії, СНІДу, а також соціальним порокам – алкоголізму, курінню, наркоманії, азартним іграм, злочинності і т. д.

Отже, саме двоїстий характер еволюції: одночасні зміни та збереження необхідної для розвитку інформації, провокують статевий диморфізм.

В агресивному, як природному, так і соціальному середовищі, процес уніфікації статей відсутній, оскільки в будь-яких екстремальних умовах – землетруси, голод, війни, хвороби, переселення, репресивні традиції та звичаї – відмінності між статями стають помітнішими. Чоловіки стають більш маскулініними, а жінки більш фемінними. В цьому випадку кожна стать в єдиному процесі еволюції реалізує власну генетичну програму: консервативну (жіночу) та оперативну (чоловічу). Місія чоловіків – отримувати інформацію від середовища, перевіряти її на наступних поколіннях та платити за неї власним здоров'ям та життям [2].

У стабільному середовищі, коли немає потреби постійних кардинальних змін, провідними виступають консервативні тенденції. В цьому випадку потреба у чоловічій статі з боку суспільства є меншою, а значить і статевий диморфізм виявляється меншою мірою. Фізична сила, витривалість, активність, ризикована поведінка, допитливість, що такі необхідні у дискомфортних умовах, втрачають власну актуальність та значущість у стабільному як природному, так і соціальному середовищі. Саме на цьому підґрунті, з огляду на біодетерміністські теорії, і з'являється таке явище, як уніфікація статей.

На думку біодетерміністів, чоловіча стать виступає буферною, захисною зоною навколо жіночого ядра. Однак, якщо немає загрози від середовища, то і потреба у захисті відпадає сама собою. В такому випадку користі від чоловічої статі людству як біологічному виду немає ніякої. З позиції біодетермінізму, процес уніфікації статей – це ніщо інше, як одночасна фемінізація чоловіків, які в комфортних умовах позбавлені активної еволюційної позиції, та маскулінізація жінок, які поступово вивчають та опановують засвоєні чоловіками нові сфери життєдіяльності.

Біодетерміністський підхід, ґрунтуючись на генетичній обумовленості чоловічого та жіночого, визнає соціальне тільки як зовнішній подразнюючий чинник, що викликає перехід від одного генетичного виду поведінки до іншого.

Однак розгляд причин появи уніфікації статей є неповним, якщо не віддати належне саме соціальній складовій як самої особистості, так і середовища, що її оточує.

Прихильники теорії соціального конструювання гендеру гостро критикують генетичну обумовленість природи жіночої та чоловічої

поведінки. Вони наголошують на тому, що одне тільки розмаїття гендерних стереотипів доводить, що статевий диморфізм пояснюється швидше соціальними та культурними чинниками, аніж біологічними чи психологічними характеристиками. Біологічні відмінності між статтями, представлені у соціальному та культурному контексті, можуть бути уніфіковані або, навпаки, розширенні останнім [3].

Крім того, всупереч закріпленій думці, що незмінні фізичні відмінності зміцнюють змінювані соціальні, соціальний конструктивізм намагається довести, що зміна суспільних звичаїв призводить до змін в організмі людини. Так, наприклад, Е. Джагер звернула увагу на те, що жінки стають фізично сильнішими, оскільки фізична сила стала соціально прийнятнішою. Крім того, змінюючи суспільні звичаї, можна впливати не тільки на зовнішній вигляд людини, а й на її внутрішню біологію, з включенням змін в її генетичний код. Так, культурна перевага, надана тендітним жінкам у певних суспільствах, мабуть, призводила, до переважного вибору таких жінок для репродуктивних цілей [4]. А модні віяння унісексу сьогодні орієнтують у пошуках статевого партнера на маскулітних жінок та фемінних чоловіків, шаблони поведінки яких вважаються більш успішними в сучасному соціальному просторі.

Глобалізаційні тенденції, стираючи межі між гендерними стереотипами різних культурних просторів, все більше демонструють феномен уніфікації статей: одяг, догляд за тілом, структура споживання і дозвілля, спосіб життя, тощо – дані зрушення в тій чи іншій мірі є характерними для всіх індустріально розвинених суспільств.

У виробничій сфері суспільних відносин відбувається трансформація системи гендерного розподілу праці у бік посилення деполізації чоловічих та жіночих професій. Жінки та чоловіки опановують нові для власного гендеру види діяльності, зміцнюючи думку, що професіоналізм не має статі. Аналогічні зрушення відбуваються і у системі публічної влади, де чоловіки втрачають власну абсолютну монополію.

З деяким відставанням еволюціонують шлюбно-сімейні відносини. Демократична структура родини поступово замінює собою авторитарну, а разом із цим змінюється специфіка процесу гендерної соціалізації дітей. Нероздільне навчання, несексистське виховання закладають основи андрогінної особистості та формують підвалини більш рівних і ширших кооперативних відносин між дорослими чоловіками та жінками в усіх сферах суспільного та особистого життя.

Зміни у структурі гендерних ролей призводять до переосмислення та переоцінки стереотипів фемінності та маскулітності. Більшість

соціально-значущих рис особистості вважаються зараз гендерно-нейтральними (імпульсивність, егоїстичність, цинічність, підозрілість та ін.). Як зазначає І. Кон, ідеальний тип “справжнього чоловіка”, який завжди був умовним та проектувався в минуле, тепер остаточно втратив власну монолітність, а деякі такі його компоненти, як прояв фізичної сили та агресивність, що були актуальними на ранніх стадіях розвитку суспільних відносин, набули дисфункціонального характеру та є доречними тільки в окремих випадках (військові дії, спортивні змагання тощо). Це, своєю чергою, призводить до зміни уявлень про критерії чоловічої краси та межі чоловічої емоційної чутливості [5]. У власній праці “Вплив статевого диморфізму на зовнішню привабливість” Д. Перрет із колегами на основі практичних досліджень доводить, що сучасні жінки надають перевагу чоловікам із більш фемінізованими рисами обличчя. Із більш маскулінізованим типом чоловіків респондентки пов’язують схильність до домінування, мужність та більш солідний вік. Посилення фемінізації автоматично пов’язується із добротою, емоційністю, порядністю, готовністю до співробітництва та турботою про дітей. Не висока оцінка маскулінізованих чоловіків свідчить про те, що в межах людської популяції існує відбір, спрямований на послаблення статевого диморфізму [6].

Змінюється характер чоловічої та жіночої сексуальності. Порівняльно-історичний аналіз динаміки сексуальної поведінки, установок та цінностей за останні п’ятдесят років відображає повсюдне різке зменшення поведінкових і мотиваційних відмінностей між чоловіками та жінками у віці сексуального дебюту, кількості статевих партнерів, прояві сексуальної ініціативи, ставленні до еротики та ін. Руйнуються стереотипи про чоловічу полігамність та жіночу моногамність. За підрахунками Ю. Заседі, сексолога-андролога, академіка Української технологічної академії, за останні декілька років в Україні було проведено понад шість тисяч ДНК-тестів. Кожний десятий клієнт отримав негативну відповідь: не батько. За світовою статистикою 25% чоловіків, що звернулись за допомогою до ДНК-тестів, отримують негативний результат.

Слід також відмітити, що процес уніфікації статей супроводжується посиленням терпимості щодо гомосексуальних стосунків. Гомофобія в сучасному світі сприймається як відчуття власної неповноцінності, підсвідомий страх одностатевих зносин. Найбільш толерантне ставлення до гомосексуальності виявляють люди із вищою освітою незалежно від статі, а за демографічними показниками – жінки та молоді чоловіки. Такі тенденції не супроводжуються збільшенням

чисельності людей, що ідентифікують себе геями, а сама сексуальна ідентичність перестає бути основною нормативною ознакою маскулінності та фемінності.

Процес уніфікації статей з позиції соціального конструктивізму є неоднозначним. Стирання чітких меж між маскуліним і фемінним розкриває нові можливості для особистості у соціальному просторі, позбавляють її стереотипних обмежень, підкреслюють цінність, значущість кожної окремої особистості незалежно від її статі. З іншого боку, руйнування старої системи гендерних ролей призводить до комунікативних збоїв, що дезорієнтують людину у гендерному просторі та ускладнюють процес вибудовування міжособистісних стосунків як на соціальному, так і на особистому рівні. Зміна ціннісних пріоритетів країн, що активно змінюються під впливом тотальної глобалізації, негативно позначається на їх демографічній ситуації.

Однак послаблення статевого диморфізму, з погляду біодетермінізму, не є проблемою. Негативні та позитивні наслідки цього явища – це лише органічна природна реакція на комфортне середовище існування людини. Чисельність людської популяції природним шляхом регулюється через уніфікацію статей, оскільки інші чинники (війни, епідемії, голод) відсутні. Як підтвердження цієї теорії наводить приклад країн третього світу, де відбуваються зовсім протилежні тенденції.

Як зазначає Л. Малес, стаття, як це не дивно, належить до низки так званих “понять щезання”, за аналогією з тим, як фізико-хімічні характеристики довкілля чи інші базові виміри нашого життя починають усвідомлюватися нами лише тоді, коли порушують межі допустимого для нормальної життєдіяльності людини. Так простір суспільства став активно дискутуватися зі, здавалося б, його зникненням у епоху глобалізації, панування надшвидкісних технологій та поширення мережі Інтернет. Ця тенденція наукового вивчення поширюється і на стаття, адже сам факт обговорення біологічних і гендерних засад чоловіка та жінки є доказом того, що її існування проблематизується. Сумнів у непорушності статевого поділу людства посилюється запровадженими технологіями та новітніми відкриттями у біології, медицині та психології.

Список літератури:

1. Геодакян В. А. Мужчина и женщина. Эволюционно-биологическое предназначение // Межд. конф. : Женщина и свобода. Пути выбора в мире традиций и перемен. – Москва, 1–4 июня 1994. – С. 8–17.

2. Геодакян В. А. Эволюционная теория пола // Природа. – 1990. – № 8. – С. 60-69.

3. Азарова Е. А. Влияние культуры на формирование и изменения моральных гендерных стереотипов // Российские женщины и европейская культура: материалы V конференции, посвященной теории и истории женского движения / Сост. и отв. ред. Г. А. Тишкин. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – С. 213-219.

4. Ніколсон Лінда. Гендер // Антологія феміністичної філософії / За редакцією Елісон М. Драгер та Айрис М. Янг. – К. : Основи, 2006. – С. 348-356.

5. Кон И. Меняющиеся мужчины в изменяющемся мире // Этнографическое обозрение. – 2010. – № 6. – С. 99-114

6. Perrett, D. I., Lee, K., Penton-Voak, I., Burt, D. & O. Effects of sexual dimorphism on facial attractiveness // Nature. – 1998 – № 8. – P. 884-887.